

ОДБРАНА ОД СНА И СМРТИ

(Филип Чоловић: *Разбрајалица за Андреаса Сама*, Геопоетика, Београд, 2019)

Ви бисте хтели, јосиго, да вам покажем своју родну кућу? Али моја се мајка породила у болници у Фијуми, и ша је болница већ срушена. Нећете усећи да савијете њлочу на мој дом, јер је и он ваљда срушен. Или бисте морали савијати три-чеири њлоче са мојим именом: у разним прадовима и разним државама, али ни шу вам не бих могао помоћи, јер не знам која је била моја родна кућа, не сећам се више где сам живео у деињсћу, једва знам на којем сам језику говорио. То што њамим, јесу слике: заљуљана њалма и олеандри негде крај некој мора, Дунав који шече муњозелен њоред ливада, једну бројаницу: ен-ден-дина, ши-рака, шина...

Данило Киш (*Лауша и ожилци*, „Апатрид“, 26)

Прича *Смрт Данила Киша* Димитрија Поповића (1951), из истоимене књиге приповедака овог црногорског и хрватског сликара и књижевника, сведочи о писцу коме је аутор насликао литерарни портрет; то је триптих-прича саткана од Поповићевих сновитих виђења Киша. Критичари су ономад приметили да је смрт у тој причи о Данилу Кишу болна претпоставка, која говори најинтензивнијим језиком о људској усамљености. Поповић у једном каснијем тексту насловљеном „Живио је смрт у својој литератури“ прецизно каже: „Оно што је Киша трајно опсиједало, што је надахњивало његову литературу, била је смрт. Сјеме смрти рано је посијано у његовом бићу. ‘Нисам могао да замислим како ће то једнога дана да умре моја рука, како ће да умру моје очи’, узнемирено се питао дјечак Андреас Сам из романа *Башиа, њејео*. Анонимном испитанику у *Пешчанику*, на питање ‘Што се то зачиње у вашем интелекту’, Е. С. је недвосмислено одговорио: ‘Смрт, господине.’“ За Кишове речи изречене пред смрт: „Сањао сам да сам умро. Било је фантастично“, Димитрије Поповић добро примећује да нису лишене сарказма. Данило Киш је, дакле, живео смрт у својој литератури, али ће се испоставити, такође, да је и његова стварна, физичка смрт – колико и његов необичан, митологизовани живот – с временом постала изазовна тема у овдашњим књижевностима за немали број савремених аутора.

Писцу ових редова није познато да ли је Филип Чоловић (1978) читао књигу прича *Смрт Данила Киша* Димитрија Поповића, нити је то од икакве важности за овај текст. Просто речено, Чоловићев роман *Разбрајалица за Андреаса Сама* и Поповићева збирка су тематски подударне, јер обе говоре о смрти Данила Киша, али је ту и крај свакој аналогiji. Укратко, *Разбрајалица за Андреаса Сама* има (најмање) два (доминантна) нивоа: први је болест Писца који умире у Паризу од рака плућа и коме у посету дола-

зи човек по имену Андреас Сам, а други ниво представљају сећања Писца на детињство у годинама Другог светског рата. Чоловић користи фактографију Кишовог живота како би сачинио дијалог који Писац – име Писца (са великим П) се не наводи, али јасно је да се ради о Данилу Кишу – води на самрти са својим алтерегом, јер Андреас Сам није нико други до сам Киш који се преиспитује у тренуцима када умире у париској болници.

Овај кратки роман је подељен на шеснаест поглавља, која су насловљена према необичним речима из разбрајалице: Ен, Ден, Дина... Већ у првој реченици: „Тог јутра Андреасу су јавили да у Паризу умире његов пријатељ из детињства“, аутор упознаје читаоца с двојицом главних јунака, од којих један има сигнификантно име – Андреас, док ће име другог остати загонетно – Писац. Наравно, питање идентитета овде се намеће као вишезначно: ко је, заправо, Андреас Сам, ко Писац, а ко Данило Киш у овом роману? Исказ из приче „Вереница“: „Да останемо при трећем лицу. После толико година Андреас Сам можда и нисам ја“, који наводи и Борислав Михајловић Михиз у *Портретима*, добар је пример за пластично објашњење мита о смрти, мита о двојнику и порозне границе између троструког идентитета Писца, Андреаса и Данила. (Додатну мистификацију је направио и Киш када је својој литераризованој верзији оваплоћеној у лику Андреаса Сама из *Раних јага* дао различит хороскопски знак од свог и тиме му одредио судбину независну од своје.) С временом је, али не искључиво својом заслугом, Данило Киш почео у најширој јавности (од књижевне па до политичке) да бива доживљаван као нешто више од пуког књижевника, он је – једноставно речено – постао *симбол*, отуда читаоца не треба да чуди Чоловићева одлука да свом јунаку, који је недвојбено Киш, дâ симболичко име – Писац.

У интертекстуалну мрежу која прожима роман, Чоловић вешто уплиће *фактографију*, дакле оно што се има несумњиво сматрати документованом истином и *фикцију*, која се мора читати само као уметничка истина. Али, као и у случају идентитетског одређења јунака, и у одмеравању истинитости читалац не може да се поузда у јасне аршине. Неретко је код Киша, па самим тим и код Чоловића, документаристичка грађа фантастичнија од измишљотина пищевог ума. Евидентно је да се аутор *Разбрајалице за Андреаса Сама* посветио проучавању аутентичне архивске грађе с једним циљем: да покаже како књижевност не може бити потпуно измишљена. Почев од екфразичног описа породичне фотографије Кишових, снимљене у Суботици 1936. године, па до огласа Среског суда у Цетињу из 1948. године, којим се Едуард К., бивши инспектор државних железница из Новог Сада, проглашава за умрлог, Чоловић ствара биографски мозаик Писца, који са својим пријатељем из детињства Андреасом Самом води последњи разговор у виду свођења рачуна. Кључни историјски догађај који издваја аутор овог романа смештен је у јануар 1942. године, када током *новосадских хладних дана* мађарски војници убијају стотине Срба и Јевреја. На губилиште је одведен и Едуард Киш, који остаје жив захваљујући томе што су рупе, пробијене у дунавском леду где су бацали лешеве, биле препуне. Ипак, то *чудо* неће потрајати: 1944. године Едуард Киш одведен је у Залаегерсег, а одатле у Аушвиц из којег се неће вратити. О пресудном утицају трагичних судбина оца, али и мајке, на формирање свог непоновљивог литерарног света, Киш сведочи у *Горком шалоју искуства*: „Прва песма

коју сам написао – имао сам тада девет година – имала је као тему глад..., док је друга, више или мање у истом периоду, имала као тему љубав. Ето, тај сценарио, бол, прогањање, смрт, и даље је основа мога дела." *Разбрајалица за Андреаса Сама*, прочитана у кишовском (по)етичком кључу, јесте књига о злу у коме зло није измишљено, нити га је требало измишљати. Било је нужно само заронити у архиве и осветлити *Њогмукло дејство* биографије.

Референце на Кишов *Њорогични циркус* су намерне, али у њима нема никакве произвољности и патетике. Прича је кохерентна и умешно вођена. Чоловић, у неку руку, води дијалог с Кишом, па отуда за главно наративно оруђе бира цитатност. Сваки писац је сачињен делом и од онога што је читао; књиге које је прочитао и које су га формирале јесу *дејствијство* једног писца. Зато су читава поглавља, поједини фрагменти и ехо реченица из овог романа ништа друго него својеврсне сеобе из једне у другу књигу. Тематски и стилски Чоловић је усвојио кишовски модел поетизованог приповедања и то је једна од најочигледнијих одлика ове књиге.

Смрт је девојка с љубичастим очима коју је, крај одшкринутих врата, на тренутак угледао Андреас Сам. Она ће неминовно и неизбежно опет доћи. И док посматра умируће лице свог пријатеља, Андреас се сети Пишчевих речи: „Историју пишу победници. Предања испреда пук. Књижевници фантазирају. Извесна је само смрт.“ И би му лакше, јер је схватио да се Писац за смрт припремао цео живот. С обзиром на то да је свакодневно живео са смрћу, он је се свакако није плашио. *Разбрајалица за Андреаса Сама* је похвала животу, а не смрти. Уједно, мотив за писање ове необично поштене књиге може се увидети и у овим Кишовим речима из *Горкој шалоја искушава*, а које се с правом могу учитати у Чоловићев роман: „Хтео сам да покажем како, у врло различитим епохама, постоји непокретна константа. Свеprisутност љубави и смрти.“

Можда би се некемо могло учинити необичним што писац ових редова, који у властитој аутофикцији за јунака узима Киша-песника, анализира роман у коме је средишња фигура Киш-Писац. Уместо одговора на ту (непостављену) примедбу, само бих цитирао Божа Корпивицу, који је у својој *Вјежбанки – Данило Киш* рекао: „Киш јесте прича тих младих писаца. Они знају да препознају тај ритам, тај слух..." Да, нема тајни: *Разбрајалица за Андреаса Сама* је одбрана од сна и смрти.